

УДК: 37.015.31: 17.022.1 – 053.6

Г.А. КАРЕЛОВА

ПІДВИЩЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ ОПТИМІСТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено методуку підвищення педагогічного потенціалу батьків як умови виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків. Доведено, що диференційований підхід до роботи з батьками із застосуванням сучасних форм і методів, які будуються на засадах партнерства та співпраці, визначає ставлення до життя як батьків, так і старших підлітків, сприяє поліпшенню морально-психологічного мікроклімату сім'ї завдяки вдосконаленню культурно-освітнього рівня батьків, набуттю ними нових, а також вдосконаленню наявних знань і умінь щодо виховання у дітей старшого підліткового віку оптимістичного ставлення до життя, розвитку самоосвіти батьків з проблеми такого виховання, виявленню позитивного досвіду сімей з виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя.

Ключові слова: оптимістичне ставлення до життя; педагогічний потенціал; старший підліток; духовний розвиток; педагогічна компетентність; методи і прийоми виховання оптимістичного ставлення до життя.

Суспільно-педагогічна ситуація змушує переосмислити існуючий досвід роботи щодо поліпшення педагогічної освіти батьків з виховання оптимістичного ставлення до життя, орієнтуючись на нове педагогічне мислення, батьківську педагогіку, традиції українського народу, відродження й розвиток національної системи освіти й виховання. Становлення сучасного підлітка відбувається у досить складних умовах. Негативно на стосунках підлітків і батьків позначаються кризові явища, які характеризують різні сторони життя українського соціуму та загострюються через те, що старші покоління переживають ресоціалізацію. Відчутними є наслідки розпаду традиційної родини, перенасиченості інформацією “антигуманного” змісту через засоби масової інформації, що негативно позначається на вихованні оптимістичного ставлення до життя. Батьки мають сприяти вихованню у старших підлітків відкритості до навколишнього світу, навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх прав і обов'язків. Оптимістичне ставлення до життя неможливе без позитивного прийняття себе та інших людей, оптимістичного світосприйняття. Упродовж старшого підліткового віку формується здатність особистості орієнтуватися в житті, реалізовувати свої здібності, самостверджуватися, отримувати визнання, бажання спробувати себе в різних соціальних ролях.

Підвищення педагогічного потенціалу батьків як умова виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків не було предметом спеціальних наукових досліджень, однак деякі аспекти висвітлювалися у працях І.Д. Беха, О.М. Докучкіної, К.О. Журби, Т.В. Кравченко, А.С. Макаренка, В.Г. Постоного, В.О. Сухомлинського та ін.

Метою статті є визнання підвищення педагогічного потенціалу батьків умовою виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків.

Досить часто саме сім'я стає причиною формування песимістичного ставлення до життя у старших підлітків. У конфліктній сім'ї у дитини формується негативний досвід спілкування. Вона перестає вірити у свої сили, гармонійні стосунки

між людьми, розчаровується в людях, не має можливості здобути позитивний досвід партнерства, що позначається на її моральних якостях та світосприйнятті. Нездоровий психологічний клімат у сім'ї, суперечки, конфлікт поколінь формують у дітей песимістичне ставлення до життя. Таким дітям не вистачає материнської та батьківської уваги, любові, духовної близькості та захищеності.

Бесіди з батьками, анкетні опитування засвідчили, що більшість з них не має чітких уявлень про оптимістичне ставлення до життя, його зміст і завдання, батьки не володіють методикою такого виховання. Через відсутність педагогічних, психологічних знань чимало з них нездатні виконувати цілеспрямовану роботу в цьому напрямі, тому у спільній діяльності школи й сім'ї щодо виховання оптимістичного ставлення до життя дітей важлива роль належала підвищенню педагогічного рівня батьків, в основу якого покладено принципи цілеспрямованості, наступності, поєднання ініціативи й самодіяльності батьків з педагогічним керівництвом, урахування вікових, соціальних та індивідуальних особливостей батьків.

Виходячи з цього, нами було визначено основні напрями підвищення педагогічного рівня батьків:

а) поширення серед батьків знань про сутність оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків;

б) оволодіння сучасними формами й методами виховання у старших підлітків оптимістичного ставлення до життя у сім'ї та формування відповідних умінь і навичок;

в) залучення батьків до позаурочної діяльності з метою ефективного виховання у старших підлітків оптимістичного ставлення до життя.

Робота з батьками велася на основі диференційованого підходу. Робота з батьками з високим рівнем педагогічної підготовленості передбачала вдосконалення їх педагогічного потенціалу, при цьому перевага віддавалася індивідуальним формам співпраці з ними. Так, під час проведення індивідуальних консультацій для батьків цієї групи класний керівник і психолог надавали конкретні рекомендації з виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя в сім'ях, пропонували допоміжну психолого-педагогічну літературу, яка цікавила батьків. Окрім цього, в ході експериментальної роботи батьків цієї групи залучали до активної участі в колективних формах роботи з педагогізації (педагогічних лекторіях, практикумах, конференціях) з метою обміну досвідом з іншими батьками щодо виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків.

Особливо акцентувалося на тому, що активний інтерес батьків цієї групи до всього, що відбувається у школі, є дуже важливим для виховання оптимістичного ставлення до життя їхніх дітей. Батьки також долучалися до позаурочної діяльності, зокрема проводили заняття гуртків, бесіди з дітьми ("Як бути готовим до несподіванок долі", "Я впевнений у собі", "Мої життєві цілі", "Я – режисер свого життя" та ін.), виступали не лише гостями, а й активними учасниками шкільних заходів.

Однак більшість батьків, які мали середній і низький рівень педагогічної підготовленості, потребували значної уваги вчителів і психологів, організації систематичної роботи, участі у тренінгах.

Високу оцінку батьків отримав розроблений нами тренінг для батьків "Люблю життя", який переконав дорослих у тому, що життєві обставини змінити неможливо, але цілком реально змінити ставлення до того, що залежить від нашої когнітивної здатності, від уміння прийняти неминуче і змінити те, що можна. Уміння контролювати життєві обставини та ефективно використовувати їх – один із способів

вплинути на власний рівень оптимістичного ставлення до життя, а також дітей. Зовнішні обставини постійно змінюються, і можливість змінити своє ставлення до них є одним із найкращих способів контроль за ситуацією. У ході занять батьки намагалися проаналізувати, наскільки вони здатні контролювати різні сфери свого життя (роботу, дім, громадське життя), та називали життєву обставину, яку вони бажали б змінити, чи аспект, який хотіли б краще контролювати, планували, як цього можна досягти.

Можливість думати й діяти на власний розсуд є джерелом упевненості в собі. Наведені запитання допомогли батькам з'ясувати, в яких сферах вони мають найбільшу незалежність:

- У якій ситуації Вам було найлегше бути самим собою?
- Коли Ви відчуваєте справжню свободу дій?
- Коли Ви берете на себе відповідальність? Ви коли-небудь помічали повагу, яку викликаєте в оточення, коли говорите те, що дійсно думаєте?
- Які заняття Вам до вподоби?

Відповіді батьків на запитання були призначені для їх самоаналізу, який дав змогу виявити сильні й слабкі сторони у вихованні оптимістичного ставлення до життя у їхніх дітей.

Тренінговим заняттям передували лекції, бесіди, семінари, педагогічні практикуми, рольові ігри, диспути, батьківські конференції, дні відкритих дверей, загальношкільні батьківські збори, які сприяли виробленню спільної стратегії виховання дітей. На основі отриманих знань, урахування передового педагогічного досвіду поряд з колективними формами батьківської освіти практикувалися й такі індивідуальні форми роботи з батьками, як консультації шкільного психолога, індивідуальні бесіди з батьками, самоосвіта батьків.

Заняття з підготовки батьків до виховання у старших підлітків оптимістичного ставлення до життя тематично були сплановані за такими напрямками: як налагодити емоційну гармонію; як стимулювати позитивне мислення; заняття улюбленою справою; стійкість і вміння долати труднощі; як знайти сенс життя; для чого потрібна мета в житті. Ці напрями були обрані відповідно до визначених характеристичних параметрів діяльнісного компонента оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків, що слугували критеріями у визначенні рівня його сформованості.

Оскільки більшість батьків старших підлітків не мали достатньої підготовки для цілеспрямованого виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя, вступні заняття орієнтували батьків на найважливіші етапи у вихованні оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків. Зокрема, для батьків були проведені лекції: “Особливості виховання в старших підлітків оптимістичного ставлення до життя”, “Морально-психологічний клімат сім’ї і його вплив на виховання оптимістичного ставлення до життя”, “Характер спілкування і взаємовідносин у сім’ї, їх вплив на виховання оптимістичного ставлення до життя”, “Підлітковий песимізм: причини та наслідки”.

Практичні заняття мали на меті, по-перше, поглибити й закріпити теоретичні знання; по-друге, підготувати батьків до застосування сучасних виховних методик у практиці сімейного виховання; по-третє, сприяти розвитку творчих і дослідницьких якостей батьків у процесі їхньої самоосвіти.

Тому на заняттях для батьків використовувалися педагогічні прийоми, які забезпечували активне сприйняття батьками інформації, її критичне осмислення й обговорення альтернативних рішень педагогічних ситуацій. Пропонувалися запи-

тання, які б спонукали батьків думати, розмірковувати. Педагогічні ситуації, зміст яких відображав практику виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя, розв'язувалися у процесі колективних дискусій. Батькам пропонувалися педагогічні ситуації, які вимагають осмислення типових батьківських помилок з метою їх запобігання, і конструктивні, вирішення яких передбачає побудову моделі процесу виховання у старших підлітків якості тощо.

У результаті вирішення педагогічних ситуацій батьки підвищували рівень педагогічних знань, удосконалювались у виховуванні у своїх дітей вміння бути впевненими в собі, мати стійку життєву позицію та життєву перспективу. Значна увага приділялася оволодінню батьками практичними вміннями та навичками взаємодії з дітьми в різноманітних видах діяльності, чому допомагали домашні завдання для батьків, які закріплювали навички, набуті в практиці сімейного виховання.

Дорослі зважали на те, що старші підлітки користуються багатьма джерелами інформації (Інтернет, телебачення, кіно, література) з питань виховання оптимістичного ставлення до життя, однак така інформація буває доволі суперечливою. Тому батькам необхідно було допомогти дітям зорієнтуватися в цьому розмаїтті, вибрати, систематизувати й спрямувати виховання оптимістичного ставлення до життя в дитини на практичне втілення, а це означає, що батьки також мають оволодіти різноманітною інформацією з тим, щоб допомагати дітям.

В організованих для батьків дискусіях “Песимізм чи оптимізм”, “Чи варто переживати через невдачі?”, “Чи вміємо ми радіти” йшлося про те, як переконання впливають на реакцію на події і чому оптимістичний погляд на життя допомагає краще справлятися з несприятливими ситуаціями. Під час зазначених дискусій дорослі аналізували свої переконання і замислилися над тим, як виробити більш оптимістичний погляд на життя у своїх дітей. На думку батьків, якщо сприймати невдачі як разовий випадок, як щось тимчасове й зовнішнє, а також оптимістично інтерпретувати події, то це допоможе справитися із ситуацією.

У процесі такої роботи батьки збагачувалися знаннями, які мали на меті суттєво допомогти їм у вихованні оптимістичного ставлення до життя у їхніх дітей. Набуті знання батьки мали змогу розширити й поглибити, беручи участь у науково-практичних конференціях, а також за допомогою самоосвіти.

Своєрідним підбиттям підсумків у роботі педагогічної просвіти батьків з питань виховання оптимістичного ставлення до життя наприкінці кожного навчального року стало проведення батьківських конференцій, на яких батьки не лише набували необхідних їм теоретичних знань, а й отримували практичні поради кваліфікованих педагогів з проблем виховання оптимістичного ставлення до життя та обмінювалися власним досвідом щодо цього аспекту виховання дітей у сім'ї.

За час дослідно-експериментальної роботи в експериментальних школах проводилися батьківські конференції на такі теми: “Виховання оптимістичного ставлення до життя у вимірі сучасної педагогічної науки”, “Оптимізм як філософія життя”, “Життєві перспективи сучасної молоді в контексті виховання оптимістичного ставлення до життя”. Успіх роботи конференцій значною мірою залежав від організаційної підготовки, заздалегідь окресленої проблематики секцій. Усім учасникам конференцій разом з програмою роздавали пам'ятки з виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя, проводили тематичну виставку літератури й дитячих робіт на тему “Я у променях сонця”.

Під час дослідно-експериментальної роботи ми прагнули урізноманітнювати організаційні форми залучення батьків до педагогічної самоосвіти. Як показав дос-

від, ефективними з них були такі: індивідуальні й групові педагогічні консультації, консультації шкільного психолога, бесіди, доручення, запрошення батьками спеціалістів у сім'ю для розв'язання конкретної проблеми, тематичні виставки психолого-педагогічної літератури з проблеми виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя тощо. Батьки також брали участь у таких формах діяльності, як обмін досвідом виховання, складання індивідуальної програми виховання у дитини оптимістичного ставлення до життя.

У процесі роботи ми рекомендували батькам широко використовувати у практиці сімейного виховання індивідуальні сімейні програми з виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя, розробляти які їм допомагали класні керівники і, особливо, шкільні психологи.

Значне місце в цих програмах відводилося рекомендаціям і порадам. Одним із важливих шляхів поліпшення педагогічної культури батьків було самовиховання, яке передбачало регулярне читання психолого-педагогічної літератури з проблем виховання оптимістичного ставлення до життя дітей у сім'ї, періодичної преси, а також творів класиків української і світової літератури, що містять приклади оптимістичного ставлення до життя. Окрім індивідуальних рекомендацій батькам і консультацій при підготовці до семінарських занять, конференцій тощо, організовували регулярні виставки літератури з проблеми виховання оптимістичного ставлення до життя на базі педагогічних світлиць (своєрідних кабінетів педагогічної освіти й самоосвіти батьків).

Зокрема, в експериментальній Петрашівській ЗОШ I–III ступенів Віньковецького району Хмельницької області вдало практикувалися виховні заходи родинного клубу “Життя як шанс”, учасниками яких були й діти, й батьки. За час експериментальної роботи класними керівниками були проведені спільні виховні години з батьками та дітьми за такими темами: “Як стати особистістю”, “Як, переживаючи негаразди, не втратити себе”, “Нерозділене кохання як шанс стати кращим”, “Уроки моєї сім'ї”, “Через терни до зірок (або як гідно подолати труднощі)”, “Успіхи і поразки”, “Чи вміємо ми програвати гідно”, “Успішність і людяність”.

Як показав досвід експериментальної роботи, важливою формою підвищення педагогічної культури батьків з виховання оптимістичного ставлення до життя була їх безпосередня участь у шкільних заходах. Так, більшість батьків, які брали участь в експерименті, організовували і проводили виховні години, традиційні родинні свята.

Наприклад, у Віньковецькому НВК діяли виставка публікацій з виховання оптимістичного ставлення до життя під назвою “Я все зможу!” та виставки народних українських ремесел (вишивання, різьблення), створені за результатами робіт учнів. Систематично проводилася індивідуальна робота з батьками для підвищення їхнього педагогічного потенціалу. Найбільш досвідчені в питаннях сімейного виховання ділилися досвідом виховання оптимістичного ставлення до життя на сторінках шкільної газети “Ровесник”, у шкільних радіопередачах.

Батьки дійшли висновку, що найбільшу силу має виховання, коли воно поєднується із самовихованням, яке ґрунтується на умінні вихованця бачити власні помилки, прагненні виправляти їх та самовдосконалюватися. Старші підлітки здатні були сприймати такі форми й методи самовиховання, як самокритика, самопереконання, самонавіювання, самозобов'язання, якщо вони мали позитивне спрямування і перспективи морального зростання та позитивних змін, чому також сприяли такі важливі передумови і внутрішні спонукальні мотиви підлітків, як певний життєвий досвід самостійної діяльності, активне шукання місця в житті, потреба в самореалізації тощо. Проте нестійкість ідеалів і захоплень, схильність до ототожнення пев-

ного вчинку з особистісними якостями нерідко спричиняли невміння юної особи реалізувати самовиховання без допомоги дорослих. Тому батьки навчали старших підлітків самоаналізу, шукати шляхи самовдосконалення, допомагали оволодівати такими формами й методами самовиховання, як самодисципліна, самоконтроль, об'єктивна самооцінка, позитивне самосприйняття тощо.

Висновки. Отже, робота експериментальних шкіл з практики виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків відповідала вирішенню таких завдань: поліпшення морально-психологічного мікроклімату сім'ї завдяки вдосконаленню освітнього й культурного рівня батьків; набуття батьками нових, а також удосконалення наявних знань і умінь виховання у дітей старшого підліткового віку оптимістичного ставлення до життя; сприяння розвитку самоосвіти батьків з проблеми виховання оптимістичного ставлення до життя особистості; виявлення позитивного досвіду сімей з виховання у дітей оптимістичного ставлення до життя.

Таким чином, робота з батьками є важливою умовою у вихованні оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків, яка будується на засадах партнерства та співпраці й визначає ставлення до життя як батьків, так і старших підлітків. Подальшого дослідження потребують проблеми вивчення зарубіжного досвіду виховання оптимістичного ставлення до життя у сім'ї, подолання підліткових депресій та вироблення старшими підлітками життєвої концепції як власної програми самотворення.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Докукіна О.М. Батьки у моральному вихованні дітей / О.М. Докукіна // Початкова школа. – 1994. – № 6. – С. 56–59.
3. Журба К. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні гідної людини / К.О. Журба // Шкільний світ. – 2013. – № 18. – С. 4–37.
4. Корчак Я. Як любити дітей / Януш Корчак. – К. : Радянська школа, 1976. – 159 с.
5. Кравченко Т.В. Особливості виховання та соціалізації дитини в сучасній українській сім'ї / Т.В. Кравченко // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С. 98–102.
6. Лазос Г.П. Психологічна корекція негативних переживань підлітків у стосунках з батьками : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Г.П. Лазос. – К., 2013. – 20 с.
7. Повалій Л.В. Зміст, методи і форми виховання дітей у сім'ях різного типу: методичні рекомендації / Л.В. Повалій, О.Л. Хромова. – К. : Науковий світ, 2010. – 39 с.
8. Постовий В.Г. Сім'я і школа: проблеми виховання дітей : посібник / В.Г. Постовий, О.А. Невмержицький. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – 356 с.
9. Постовий В.Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей у сучасній сім'ї : монографія / Віктор Григорович Постовий. – К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2006. – 190 с.
10. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Григорій Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.
11. Стрельнікова Н.М. Сучасний стан виховання дітей у сім'ї / Н.М. Стрельнікова, Н.О. Падун // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя : психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 49–51.
12. Хромова О.Л. Виховання дітей у сім'ях різного типу : метод. рекомен. / О.Л. Хромова. – К. : Науковий світ, 2009. – 47 с.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2013.

Карелова Г.А. Повышение педагогического потенциала родителей как условие формирования оптимистического отношения к жизни у старших подростков

В статье рассмотрена методика повышения педагогического потенциала родителей как условие воспитания оптимистического отношения к жизни у старших подростков. Доказано, что дифференцированный подход к работе с родителями с применением современных форм и методов, которые строятся на принципах партнерства и сотрудничества, определяет отношение к жизни как родителей, так и старших подростков, способствует улучшению нравственно-психологического микроклимата семьи благодаря совершенствованию культурно-образовательного уровня родителей, приобретению ими новых, а также совершенствованию имеющихся знаний и умений воспитания у детей старшего подросткового возраста оптимистического отношения к жизни, развитию самообразования родителей по проблеме такого воспитания, выявлению позитивного опыта семей по воспитанию у детей оптимистического отношения к жизни.

Ключевые слова: *оптимистическое отношение к жизни; педагогический потенциал; старший подросток; духовное развитие; педагогическая компетентность; методы и приемы воспитания оптимистического отношения к жизни.*

Karelova G. Improvement of parents' pedagogical potential as a condition for the cultivation of older adolescents' optimistic attitude towards life

The article deals with methods of improving parents' pedagogical potential as a condition for the upbringing of older adolescents' optimistic attitude towards life. It reveals that a differentiated approach to working with parents, applying modern forms and methods that are built on the principles of partnership and cooperation, determines parents' and older adolescents' attitude towards life, improves moral and psychological microclimate of the families by enriching cultural and educational level of the parents, obtaining new and enhancing existing knowledge and skills in cultivating older adolescents' optimistic attitude towards life, developing parents' self-education in such issue, identifying best practices of families raising children with an optimistic attitude towards life.

Social and pedagogical situation makes us to rethink existing experience of work on the improvement of parents' pedagogical education as to the cultivation of optimistic attitude towards life, focusing on new pedagogical thinking, parent's pedagogy, traditions of the Ukrainian people, the revival and development of the national system of education and training. Crisis, which characterize different aspects of Ukrainian society and are escalating because the older generations experience resocialization, influence negatively on the relationships between adolescents and parents. Effects of degradation of the traditional family, oversaturation of "inhuman" information through the media, which affect the cultivation of optimistic attitude towards life, are appreciable. Quite often the family causes cultivation of pessimistic attitude towards life in older adolescents. Unhealthy psychological climate in family, disputes, conflict of generations generate children's pessimistic attitude towards life.

Because of the lack of pedagogical and psychological knowledge many parents are unable to perform purposeful work in this area, so the important role belonged to the psychological and pedagogical education of parents in the common activities of school and family on the cultivation of children's optimistic attitude towards life. It was based on the principles of commitment, continuity, and the combination of initiative and independent activities of parents under pedagogical guidance, taking into account age, social and parents' individual peculiarities.

There were defined the main directions of the improvement of parents' pedagogical level: the spread of knowledge among parents about the nature of optimistic attitude towards life in older adolescents, mastering of advanced forms and methods of cultivating optimistic attitude towards life in older adolescents in the family and the formation of appropriate abilities and skills; parental involvement in the extracurricular activities for effective cultivation of older adolescents' optimistic attitude towards life.

The parents highly estimated our training for them, "I Love Life", which convinced adults that life circumstances can not be changed, but it is actually possible to change attitudes to the things that depend on our cognitive ability, the ability to accept the inevitable, and change what

we can. The ability to control the life circumstances and effectively use them is one way to influence both personal and children's level of optimistic attitude towards life.

Training lessons were preceded by the lectures, talks, seminars, pedagogical workshops, role plays, debates, parents' conferences, open door days, parents' school-wide meetings that contributed to the development of a common strategy for parenting. Based on the knowledge, taking into account the best educational experience along with collective forms of parental education there were practiced such individual ways of working with parents as a consultation of school psychologist, individual interviews with parents, parents' self-education.

The organized for parents discussions "pessimism or optimism", "Should anyone be upset because of failure", "Are we able to enjoy" were dedicated to the perception of how beliefs affect the response to the event and why an optimistic view on life helps better to cope with unfavourable situations.

Work with parents is an essential condition in cultivating older adolescents' optimistic attitude towards life, which is based on the principles of partnership and cooperation, and determines both parents' and older adolescents' attitude towards life.

Key words: *optimistic attitude towards life, pedagogical potential, older adolescent, spiritual development, pedagogical competence, methods and techniques of cultivating an optimistic attitude towards life.*